

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 19 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2019

ARAŞTIRMA
Research

Sâmiha Ayverdi Romanlarının Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi*

Hüseyin Algur

Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi

Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

huseyin.algur@giresun.edu.tr | <https://orcid.org/0000-0002-2028-2151>

Geliş Tarihi / Received: 28.01.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 30.05.2019

Öz

Değerler, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlardır. İnsan hayatında belirleyici olan bu standartların kazanılmasına katkı sağlayan eğitim, toplumun kalıcılığını sağlamak için kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılması, bireyin kabiliyetlerinin uyandırılması, geliştirilmesi ve ona bilgi ve becerilerin kazandırılması suretiyle bireyin kişilik gelişimine ve topluma karşı sorumluluklarının farkına varmasına yardımcı olur. Bu bağlamda aile, okul, sosyal çevre ve okunan edebi eserlerin değerlerin eğitim sürecine katkısından söz edilebilir. Toplumun kültürel kodlarından mülhem yazılmış hikâye, roman, hatırat vb. gibi eserler, değerlerin öğrenilmesi ve öğretilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu makale, 1938 yılından itibaren Türk edebiyatında değerli eserler kaleme alan Sâmiha Ayverdi'nin Batmayan Gün, Ateş Ağacı, Yaşayan Ölü, İnsan ve Şeytan, Son Menzil ve Mesih Paşa İmamı adlı romanlarını değer eğitimine katkısı bağlamında içerik analizine tabi tutarak araştıran bir durum çalışmasıdır. Yapılan değerlendirmelerde değer eğitiminde edebiyatın önemli bir yere sahip olduğu görülmüş, verilmek istenen mesajların, romanlardaki iyi rolü üstlenen kahramanların dilinden akıcı ve etkileyici bir şekilde okuyucuya iletildiği kanaatine varılmıştır. İncelenen romanlarda sevgi, saygı, sadakat, sorumluluk gibi değerlerin ön plana çıkarıldığı, şöhet, gösteriş, şehvet gibi durumların da yerilerek uzak durulması gerektiğine işaret edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Değer Eğitimi, Değer, Sâmiha Ayverdi, Roman.

An Analysis of the Novels by Samiha Ayverdi from the Perspective of the Education of Values

Values are the standards that are internalized by an individual as a result of his interaction with his environment and which direct his behaviors. Education, as a factor contributing to the acquisition of such definitive standards for human life, also contributes to the individual's growth of personality and helps him realize his responsibilities towards the society. It does this by transmitting the cultural heritage to the future generations with the aim of contributing to the continuation of society, as well as by awakening and developing his capabilities, and his earning the necessary knowledge and skills. Such literary works as

- * Bu makale 10-13 Ekim 2018 tarihinde Giresun'da yapılan 3. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ve basılmayan "Sâmiha Ayverdi Romanlarının Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi" adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş halidir.

This paper is the final version of an earlier announcement called "Evaluation Of The Samiha Ayverdi's Romanes Within Values Education", not previously printed, but orally presented at a symposium called "3rd International Symposium on Philosophy, Education, Art and History of Science", the content of which has now been developed and partially changed.

inspired by the cultural codes of a given society such as stories, novels, memoirs, etc. play an important role in learning and teaching values. This article is a case study intended to examine the following novels by Sâmîha Ayverdi, who has produced valuable works in Turkish literature since 1938, by analyzing their contents from the viewpoint of their contribution to the education of values: Batmayan Gün (A Day Without Sunset), Ateş Ağacı (Tree of the Fire), Yaşayan Ölü (The Living Dead), İnsan ve Şeytan (Man and Satan), Son Menzil (The Last Sojourn) and Mesihpaşa İmamı (The Imam of Mesihpaşa).
 Keywords: Education, Education of values, Value, Samiha Ayverdi, Novel.

Atf / Cite as

Algur, Hüseyin. "Sâmîha Ayverdi Romanlarının Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi". *Marife* 19/1 (2019): 183-208. <https://doi.org/10.33420/marife.518743>.

1. Giriş

Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak tanımlanan değer, gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan karşılığı olan bir kavramdır.¹ Değerler, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlardır. Bireyin davranışında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak istendik değişme meydana getirme süreci olarak tanımlan² eğitim, davranışlara yön veren değerlerin kazanılmasına katkı sağlar. Zira eğitim, toplumun kalıcılığını sağlamak için kültürel mirasın ilerlemeye engel olmayanlarının gelecek kuşaklara aktarılması, bireyin kabiliyetlerinin uyandırılması, geliştirilmesi ve ona bir takım bilgi ve becerilerin kazandırılması, bireye toplum içerisinde mutlu olacağı bir yer edinmesi için destek verilmesi gibi farklı unsurları bünyesinde taşır. Bir davranış değişikliği süreci olarak "eğitim" kavramı ile davranışları yönlendiren standartlar olarak "değer" kavramının bir arada anılması karşımıza "değer eğitimi" çıkarmaktadır. Değer eğitimi, değer kavramının ne olduğunun, bireyin bir değeri nasıl içselleştirdiğinin ve davranışlarını yönlendiren standartlar haline nasıl getirdiğinin bilinmesine imkan tanır.

Bireyin doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü ayırt etmesinde kendisine yön veren değerlerin neler olduğunu öğrenmesinde değer eğitiminden yararlanılır. İlgili literatür incelendiğinde değer eğitimi faaliyetlerinde farklı yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Değer eğitimi yaklaşımlarında temel ayrım, bireyin söz konusu eğitim sürecindeki rolüne ilişkindir. Bireyin pasif olduğu yaklaşımlar değer aktarımı, aktif olduğu yaklaşımlar değer geliştirme ve her iki yaklaşımın bir arada kullanıldığı yaklaşımlar da bütüncül değer eğitimi olarak anılmaktadır.³

Benimsenen yaklaşımın paradigması ve birey üzerindeki etkisi saklı kalmak

¹ Türk Dil Kurumu (TDK), "Genel Türkçe Sözlük", erişim: 10 Nisan 2017, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58eb9b39856516.59725166.

² Selahattin Ertürk, *Eğitimde Program Geliştirme* (Ankara: Edge Akademi, 2013).

³ Değer eğitimi yaklaşımlarıyla ilgili bk. Hüseyin Algur, "Değer Eğitimi Yaklaşımları", *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi*, ed. Mustafa Çakmak (Ankara: Pegem Akademi, 2007), 169-194; Howard Kirschenbaum, "From Values Clarification to Character Education: A Personal Journey", *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development* 39/1 (2000): 2-4; Kupchenko, Ian - Parsons, Jim. "Ways of Teaching Values; An Outline of Six Values Approaches." *Educational Resources Information Center (ERIC) No: 288806*. 1987. 1-23.

kaydıyla bireysel ve toplumsal açıdan önemi büyük olan değer eğitimi, bireyin kişilik gelişimine olumlu yönde katkı sağlar ve topluma karşı sorumluluklarının farkına varmasına yardımcı olur.⁴ İçerisinde yaşadığı toplumun değerlerini bilen, tanıyan, yaşayan ve yaşatan bireyler, toplumsal açıdan kabul görürler. Böylece bireyin topluma entegre olması, sosyalleşmesi ve kültürel aidiyet duygusuna sahip olması sağlanır. Bireyin içinde yaşadığı toplumun değerlerinin farkına varmasında etkili olan en önemli etkenlerden biri de sanat ve edebiyattır. Toplumun kültürel kodlarından mülhem yazılmış hikaye, roman, hatırat vb. gibi eserler, değerlerin öğrenilmesi ve sonraki nesillere öğretilmesinde önemli bir role sahiptir.⁵ Bu kapsamda araştırmada roman, hikâye, nesir, tarihi ve fikir eserleri ortaya koyan Ayverdi'nin "Batmayan Gün (1939)"⁶, "Ateş Ağacı (1941)"⁷, "İnsan ve Şeytan (1942)"⁸, "Yaşayan Ölü (1942)"⁹, "Son Menzil (1943)"¹⁰ ve "Mesih Paşa İmamı (1948)"¹¹ adlı romanları değerlendirilmiştir.

Yazarlığı süresince milli kültür, sanat ve edebiyata katkı sunmak amacıyla farklı sivil toplum kuruluşlarında konferanslar veren, sohbet toplantılarına katılan, mûsiki, hat ve tezhip kurslarının açılmasına önyak olan ve 1905'te İstanbul'da dünyaya gelen Sâmiha Ayverdi'nin babası piyade kaymakamı İsmâil Hakkı Bey, annesi Meliha Hanım'dır. İstanbul'un seçkin ailelerinden birine mensup olan Ayverdi'nin büyükannesi Hâlet Hanım'ın, kendisinin yetişmesi ve psiko-sosyal gelişiminde büyük etkisi olmuştur. Samiha Ayverdi, iyi derecede Fransızca bilmektedir. Ayverdi'nin kitaplara kolay ulaşma imkânı ve babasıyla beraber katıldığı selâmlık sohbetleri bilgi ve kültürünü geliştirmiş, fikri alt yapısını hazırlamıştır. Sultan Reşad ile Sultan Vahdeddin dönemlerini, II. Meşrutiyet ile İttihat ve Terakki zamanını, Balkan muharebeleri, I. Dünya ve İstiklâl savaşları ile Cumhuriyet devrini idrak eden yazar bu yıllara ait müşahedelerini, intibalarını ve bilhassa toplumun kaybettiği değerleri eserlerine geniş biçimde yansıtmıştır. Hayatının akışına yön veren asıl kişi, annesi vasıtasıyla tanıştığı ve yazarlık deneyiminde teşviklerini gördüğü Kenan Rifâî (Büyükkaksoy) olmuştur.¹²

Roman (8), hikâye (1), mensur şiir (3), hatırat (12), biyografi (2), otobiyografi (1) ile kültür medeniyet ve tarihe dair eserleri (4) olan Ayverdi'nin bu çalışmaları başta Türk Dili ve Edebiyatı olmak üzere farklı birçok alanda araştırmalara konu

⁴ Oktay Akbaş, *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademede Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi* (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004); Recep Kaymakcan - Hasan Meydan, *Ahlak ve Değerler Eğitimi* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2014); Kadir Ulusoy - Ali Arslan, "Değerli Bir Kavram Olarak 'Değer ve Değerler Eğitimi,'" *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*, ed. Kadir Turan - Refik Ulusoy (Ankara: Pegem Akademi, 2016).

⁵ Nazım Elmas, "Sanat, Edebiyat ve Değerler Eğitimi", *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi*, ed. Mustafa Çakmak (Ankara: Pegem Akademi, 2017).

⁶ Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, 9. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2017).

⁷ Sâmiha Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 8. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016).

⁸ Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 4. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2004).

⁹ Sâmiha Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 3. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2001).

¹⁰ Sâmiha Ayverdi, *Son Menzil*, 4. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014).

¹¹ Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 3. Baskı (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000).

¹² Zeynep Uluant, "Ayverdi, Samiha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2016), Ek-1: 151-152.

olmuştur. Kırzioğlu, 1990 yılında kaleme aldığı doktora tezinde Ayverdi'nin hayatı ve eserlerini araştırmış, ayrıntılı bilgiler vermiştir. Bu araştırmada yer alan bilgiler Ayverdi'nin eserlerini daha çok edebi yönden ele almıştır.¹³ Ünal, 2014 yılında tamamladığı araştırmasında Ayverdi'nin eserlerindeki estetik, sanat ve edebiyat eğitime odaklanmıştır. Çalışmada Ayverdi'nin eserlerinden hareketle eğitimin gerekliliği, ailede eğitimin önemi, öğretmen, insan ve gençlerin özellikleri ve iman-ahlak ilişkisi üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.¹⁴ Ayverdi romanlarındaki kadın tiplerini üzerine bir araştırma yapan İldır, Batıcı, şehvet düşkününü, kışkacı, para düşkününü ve basit yaradılışlı olmak üzere beş tipten bahsetmektedir.¹⁵ Öztürk ise, Ayverdi'nin romanlarındaki kadın psikolojisi üzerinde bir araştırma yapmıştır. Araştırmada annelik psikolojisi, kadınların eğitim ve dindar olma durumları ile maddeci kadının hayata bakış açısı hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁶

Ayverdi'nin romanlarındaki geleneği araştıran Pekmezci, mahalle geleneği, yardımlaşma geleneği, aile gelenekleri, eğitim gelenekleri, eğlence hayatı ile ilgili gelenekler, mimari, ticaret gelenekleri, ramazan bayramı gelenekleri ve hoşgörü geleneği üzerine değerlendirmeler yapmıştır.¹⁷ Akçal, Ayverdi'nin romanları dışındaki üç eserini inceleyerek iman, ibadet, tasavvuf ve ahlak üzerine tespitler yapmıştır. Ahlaki unsurlar olarak gaflet-basiret, tevazu-kibir, kemlik-iyilik, kınama-ayıplama, teslimiyet, ümit ve şehvet ile ilgili değerlendirmelere yapmıştır.¹⁸ Ayverdi'nin dini düşüncesini araştıran Sancılı, onun etkilendiği isimler, iman, İslam, mezhep, kültür-medeniyet, siyaset, tasavvuf ve aşk, ahlak, kadın anlayışı üzerine değerlendirmeler yapmıştır.¹⁹ Din Psikolojisi alanında Ayverdi'nin eserlerindeki dini ve manevi unsurları araştıran Akdeniz, çalışmasında sevgi, adalet, doğruluk, şefkat, misafirperverlik, dürüstlük, alçakgönüllülük, iyilik, ikiyüzlülük, nezaket, müsamahakârlık, yardımlaşma, gurur, aşk ve mana bağlamında değerlendirmelere yer vermiştir.²⁰ Literatürde Ayverdi'nin eserleriyle ilgili yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu söz konusu eserleri edebi yönden incelemiştir. Ahlak ve değerleri ele alan Akçal'ın araştırması²¹ romanları dışındaki eserleri incelemiş, Akdeniz ise psikolojik olarak değerlendirmeler yapmıştır.²² Bu çalışmada Ayverdi'nin romanları, informal bir eğitim unsuru olarak görülmüş ve değer eğitimi açısından ele alınmıştır.

İyi-kötü, doğru-yanlış ayrımında sosyal bir varlık olan insana yol göstericilik

¹³ Banıççek Kırzioğlu, *Sâmiha Ayverdi Hayatı, Eserleri* (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1990).

¹⁴ Banu Ünal, *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014).

¹⁵ Münevver İldır, *Samiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadın ve Eğitim* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014).

¹⁶ Selime Öztürk, *Samiha Ayverdi Romanlarında Kadın psikolojisi* (Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniversitesi, 2018).

¹⁷ Adem Pekmezci, *Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Gelenek* (Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2015).

¹⁸ Münire Akçal, *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde (Hancı, Yusufçuk, Dile Gelen Taş)Dinî ve Tasavvufî Unsurlar* (Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007).

¹⁹ Fatih Sancılı, *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi* (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013).

²⁰ Yasemin Akdeniz, *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde Dinî ve Manevi Unsurlar* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010).

²¹ Akçal, *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde...*

²² Akdeniz, *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde...*

misyonuyla malum değerlerin kazandırılması, formal eğitimin yanı sıra informal eğitimle de mümkün kılınabilir.²³ Bu kapsamda edebi kaygıyla yazılmış romanların, -informal düzeyde de olsa- okuyucusunun çevresindeki olay ve olguları anlamlandırması, sosyal ilişkilerinin, hayata bakış açısının ve değer dünyasının şekillenmesinde dikkate değer bir etkisinden söz edilebilir. Araştırmaya konu edilen Ayverdi'nin romanlarında geçen değerler ve söz konusu eserlerde ismi geçen kişilerin söz, düşünce ve davranışlarını yönlendiren standartların tespit edilerek, edebi bir eser olan romanın değer eğitimindeki yeri ve öneminin ortaya koyulması, bu çalışmanın temel problemi olarak belirlenmiştir. Bu temel probleminden hareketle aşağıda yer alan alt problemlere cevap aranmıştır.

Romanlarda ismi geçen kahramanlar kimlerdir, olay ve mekân örgüsü nasıl yapılmıştır?

Romanların benzeştiği ve farklılaştığı yönler nelerdir?

Ayverdi'nin romanlarında değer eğitimi bağlamında hangi temalardan söz edilebilir?

Ayverdi'nin romanlarında değer eğitimine dair hangi yaklaşımlardan söz edilebilir?

Ayverdi romanları özelinde roman türünün değer eğitiminde kullanılabilirliği mümkün müdür?

2. Yöntem

Nitel bir yaklaşım benimsenen araştırmada Ayverdi'nin romanlarında değer ve değer eğitimine dair ne gibi unsurların yer aldığı tespit için durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları, bir veya daha fazla olay ya da olgunun derinlemesine incelendiği araştırmalardır.²⁴ Ayrıca veri toplama sürecinde gözlem ve görüşmenin mümkün olmaması sebebiyle doküman incelemesi tercih edilmiştir.²⁵ Romanların değerlendirilmesinde nitel veri analiz türlerinden içerik analizi benimsenmiştir. Temel amacı verileri açıklayabilecek kavram ve ilişkilere ulaşmak olan içerik analizi ile veriler tanımlanabilmekte ve bu tanımlamalar sayesinde değerlendirilmeler yapılabilmektedir.²⁶ Bu doğrultuda araştırmada öncelikle incelenen romanlardaki ahlak ve değerlerle ilgili kavramlar tespit edilmiş, sonrasında ifade edilen değerlerin okuyucuya yöneltilmesinde kullanılan ilke ve yöntemler tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserlerde tespit edilen temalarla ilgili çarpıcı ifadeler aynen alıntılanarak okuyucunun dikkatine sunulmuştur. Ancak çalışmada değer ve değer eğitimine dair kavram ve anlatımlara odaklanıldığından incelenen eserler arasında alıntılanan ifadeler itibariyle bir denge gözetilememiştir. Zira bir tema altında çokça verinin yer aldığı bir eserde başka bir tema altında çok nadir anlatımlara rastlan-

²³ Formal-informal eğitim ile ilgili bk. Nurullah Altaş – İsmail Arıcı, "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci", *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü – Nurullah Altaş, 3. Baskı (İstanbul: Ensar, 2014), 53.

²⁴ Şener Büyüköztürk - Ebru Kılıç Çakmak - Özcan Erkan Akgün - Şirin Karadeniz - Funda Demirel, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 22. Baskı (Pegem Akademi Yayınları: Ankara, 2016), 260.

²⁵ Türker Baş - Ulun Akturan, *Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2. Baskı (Seçkin Yayınları: Ankara: 2008), 117.

²⁶ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 8. Baskı (Ankara: Seçkin, 2011), 227.

ması ya da bir eserde diğerlerine göre daha fazla verinin bulunması mümkün olmaktadır.

3. Bulgu ve Yorumlar

Bu bölümde araştırma problemi doğrultusunda romanlardaki kişiler, mekân, olaylar ve değer eğitimi dair bulgular ele alınmıştır. Öncelikle değerlendirilen romanlar okuyucuya kısaca tanıtılmış, sonrasında yapılan analizler sonucu ulaşılan bulgular, literatürde yer alan benzer çalışmalarla karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3. 1. Değerlendirilen Romanların Genel Tanıtımı

3.1.1. Batmayan Gün

Ayverdi'nin 1939 yılında kaleme aldığı *Batmayan Gün*²⁷ adlı romanın ana kahramanı Aliye'dir. Eserde ismi geçen diğer kişiler, İrfan Paşa (dedesi), Sezâi Nur Bey (babası), Fikriye Hanım (annesi), Selma (arkadaşı), Feyzi (arkadaşı), K (Kerim Bey) (âşık olduğu kişi), Doktor Hüsnü ve Doktor Cevat'tır.

Aliye, akranlarından farklı olarak hayatın anlamını arayan, günlük olayların ötesindeki manaya hâkim olmayı isteyen bir genç kızdır. Ona bu yolda kendisi iki yaşında iken vefat eden dedesi İrfan Paşa'nın hatıraları yol gösterir. Aliye'nin babası Sezâi Bey, dedesi İrfan Paşa'nın mirasının anlam ve önemini tam anlamıyla kavrayamasa da onlara sahip çıkmakta; kızı Aliye'ye olan özel sevgi ve ihtimamı da bu durumu güçlendirmektedir. Anne Fikriye Hanım ise, tam anlamıyla gösteriş ve günlük yaşantının verdiği zevklerin peşinde olan dedikodu ve şatafatı seven bir hayatı isteyerek yaşamaktadır. Aliye, İstanbul'daki hayatında (kendisi gibi düşünmese de) en yakın arkadaşı Selma ile vakit geçirirken; Almanya'daki yaşantısında aynı zamanda Kerim Bey'in oğlu olan Feyzi ile zaman geçirmektedir. Feyzi, aynı zamanda Aliye'yi dedesi İrfan Paşa'nın öğrencisi olan Kerim Bey'e ulaştıran bir köprü rolündedir.

Roman, Aliye'nin hayatı tanımaya yönelik arayışları çevresinde dönmektedir. Bu süreçte kah Selma, Doktor Hüsnü, anne Fikriye Hanım gibi dünyayı sadece anın yaşanmasından ibaret sayan bir hayatın tasviri yapılmakta, kah Doktor Cevat ve baba Sezâi Bey gibi arayış içinde olan insanların psikolojisi üzerinden; çoğunlukla da Aliye, İrfan Paşa'nın notları ve nihayetinde Doktor Kerim Bey'in dilinden dünyada aslolanın yaratılıştaki mana ve hakikate vakıf olmanın olduğunu ifade eden anlatımlara yer verilmektedir.

Hayatın daha çok tasavvufi açıdan ele alınmaya çalışıldığı *Batmayan Gün* adlı eserde, yüceltilen hakikat ve mana arayışı, ilahi aşk ile açıklanmaktadır. Bu değerlendirmelerde açıkça ifade edilmese de "vahdet-i vücud"²⁸ konusuna da kısmen değinilmektedir. Bu yönüyle eserin soyut değerler üzerinden tartışmalara fazlaca

²⁷ Ayverdi, *Batmayan Gün*.

²⁸ Vahdet-i vücûd, varlığı, mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadan önce kendinde bir hakikat şeklinde ele alıp zorunlu ve mümkünü onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı (yaratılmışlar) izafet ilişkisiyle birbirine bağlamaktadır. Bk. Ekrem Demirli, "Vahdet-i Vücûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42: 431-435.

sahne olduğunu söyleyebiliriz. Mana ve hakikat arayışı dışındaki bir hayatın ölü olunan ve hiçbir anlamı olmayan bir zaman dilimi olarak nitelendirilmesi, değerler bağlamında düşünüldüğünde daha çok manevi ve amaç değerlerin öncelendiğini göstermektedir. Dedikodu, gösteriş ve eğlence peşinde olunmasının devamlı yerildiği eserde, aile içinde arkadaşlar arası ve yaratıcı ile olan ilişkilerde sevgi, saygı, sorumluluk, sadakat, diğergâmlık, çalışkanlık gibi değerler ön plana çıkarılırken; kin, nefret, gurur, kibir, sadakatsizlik ve yalan gibi kötü hasletlere vurgu yapılarak bunlardan uzak durulması önerilmektedir.

Romanda ayrıca değerlerin nasıl öğretilceğine dair izlere rastlanmaktadır. Bunlardan ilki olabildiğince fazla karşımıza çıkan örneklerle konunun muşahhaslaştırılmasıdır. Ayrıca hakikat ve mana arayışı özelinde, insanın iç denetime ulaşması için içsel bir huzura kavuşması ve kendine has değerlerini oluşturması salık verilmiş, bu sayede daha çok değer geliştirici yaklaşımlara vurgu yapılmıştır. Bununla birlikte aile, toplum ve geleneğe dair yapılan tasvir ve değerlendirmelerle de kültürün aktarılması bağlamında değer aktarımına dair izlere rastlanmaktadır.

Romanda ifadesi geçen aşk, her ne kadar ilahi aşk anlamında kullanılsa ve en başından itibaren buna dair izler yer alsada; romanın asıl kahramanı olan Aliye ve Doktor Kerim arasında yaşanan aşkın, –Doktor Hüsnü'nün zannettiği gibi- beşeri bir aşk olarak anlaşılmaya müsait olması ve vahdet-i vücud gibi anlaşılması zor bir konunun bir romanda kendine yer bulması eleştirilecek bir yön olarak ele alınabilir. Eserdeki tasavvufi vurgular, yer yer uzayan felsefi tartışmalar okuyucu açısından zorluk olarak nitelenebilirse de diğer taraftan romana bir gizem ve ahenk katmaktadır.

3.1.2. Ateş Ağacı

İlk olarak 1941 yılında basılan ve zengin bir ailede yetişen Cemil'in anlam arayış sürecinin işlendiği bu romandaki²⁹ diğer kişiler amca, yenge, Salih (yardımcı), Kadriye, teyze, enişte, Rasim Bey (vali), Şermin, İzzet Efendi (kitapçı), Juliette Maurin Madame'dır. Cemil, çevresindeki sosyetenin tavırlarından rahatsızdır. Amcasının siyasete ve iş dünyasına girmeye yönelik ısrarlarından bunalarak Bursa'ya kaçar. Bursa'da öğretmenlik yapar. Annesinin de vasiyeti doğrultusunda aslında sevmediği ama hürmet ettiği teyzesinin kızı Kadriye ile evlenir. Uşağı Salih'in irfanı onu etkiler. Romanda Bursa Valisi Rasim Bey ve şehirdeki kitapçı İzzet Efendi ile konuşmaları üzerinden hayatın anlamına dair değerlendirmeler yer almaktadır. Cemil Bey'in Fransız Coğrafyacı Juliette ile yaşadığı aşk, onun içindeki arayışı adeta kor haline getirir. Bir yandan eşine ve çocuğuna karşı vicdani bir sorumluluk hissederken, bir yandan da Juliette'e karşı aşkı artar. Juliette'ten ayrılan Cemil, amcasının istediği gibi bir bankacı olur. Amcası ve yengesi eşi Kadriye'yi çok severler. Yıllar sonra Juliette'nin amcası Max'ın getirdiği günlüklerde Juliette Cemil'e olan aşkının ilahi aşka dönüştüğü görülür.

Bu romanda zengin bir aile ortamında yetişen Cemil'in yaşadığı ortam ve çevresinden memnuniyetsizliği dile getirilmekte, hayatta mutlu ve huzurlu olmak için sadece maddi imkânların yeterli olmadığı ifade edilmektedir. Cemil'in amcasının

²⁹ Ayverdi, *Ateş Ağacı*.

yönlendirmelerine rağmen kendi istediği doğrultuda bir hayat yaşaması, onun kendine olan özgüveni ile açıklanabilir. Bir yandan amcası, annesi ve eşine yönelik sadakati vurgulanırken, diğer yandan Juliette'ye yönelik aşkı onu bir ikilemde bırakır.

Romanda Cemil'in çalışmanı Salih ile olan iletişimi, ona yönelik kanaatleri ve değerlendirmeleri, ilim ve irfan kavramları üzerine derinlemesine bir düşünme ve değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. İnsanın hayatına yön veren değerlerin sadece ilimle değil aynı zamanda irfanla da elde edilmesi gerektiği görülmektedir. Ayrıca Salih'in Cemil Bey'in işlerini yaparken ortaya koyduğu ciddiyet, meslek ahlakı açısından örnek alınacak düzeydedir. Cemil'in Vali Rasim Bey ve İzzet Efendi ile yaptığı sohbetlerde, insan hayatının anlamı üzerine değerlendirmeler yer almakta ve insanın iç huzuruna vurgu yapılmaktadır.

Her ne kadar romanda faziletler ön plana çıkarılıyor olsa da Batmayan Gün romanında da karşılaşılan aşk vurgusu, özellikle değerler konusunda yetkinliği olmayan okuyucularda yanlış anlaşılmalara sebep olabilir. İstemediği bir kadınla kendi arzusuyla evlenen bir kişinin başka bir kadınla aşk yaşaması, insan ruhunun ve iç huzuruna yapılan vurgunun bir yansıması olarak gösterilse de, okuyucuda menfi yönde etkiler uyandırabilir. Bu yönüyle eser, direkt olarak değer eğitimi kapsamında değerlendirilemese de, araştırmanın değerlendirme başlığı altında da ifade edildiği üzere romandaki özgüven, sorumluluk, sevgi, saygı, sadakat gibi değerler, informal düzeyde de olsa değer eğitimine katkı sunabilir niteliktedir.

3.1.3. Yaşayan Ölü

Leyla ve Seniye adındaki iki yakın arkadaşın mektuplaşmaları ile başlayan ve ilk baskısı 1942 yılında yapılan bu romanda³⁰ Ayşe, Gerçek Çelebi, Ekmel Haydar, Macit, Doktor Şerif, Şükriye Hanım'ın isimleri çokça geçmektedir. Leyla, nişanlılık sürecinde evlenmekten vazgeçen, aşka mesafeli olduğunu ifade eden birisi iken, Seniye, âşık olduğu Ekmel Haydar ile evlenerek kazandığı okula gitmez. Mektuplarda Leyla'ya karşı aşkı ve sevgiyi savunan Seniye, eşi Ekmel'i kıskanmasıyla ön plana çıkar. Konya'da öğretmenlik yapan Leyla, zengin bir ailenin çocuğu olarak hayatı anlamlandırmanın yolunu arar. Şehirde hat sanatı ile uğraşan Gerçek Çelebi ve kızı Ayşe ile tanışır. Bu tanışmadan sonra hayata bakış açısı değişir. Aşkın ne olduğunu, ilahi aşkla tekrar öğrenir.

Leyla ve Seniye arasındaki mektuplaşmalar, Seniye'nin eşi ile Konya'ya gelmesiyle son bulur. Ekmel Haydar, Gerçek Çelebi ve Ayşe ile önceden tanışıyordu. Ekmel Haydar ve Ayşe arasında beşeri aşkın ötesinde bir aşk olduğu ifade edilir. Bu aşkı yaşayanlar arasında mesafenin ve ayrılığın bir önemi yoktur. Bu durumu yaşayanlar "yaşayan ölü" olarak anılır. Romanda sık sık beşeri aşk, Leyla'nın ayrıldığı Macit üzerinden eleştirilirken, ilahi aşk ise Ekmel Haydar üzerinden ön plana çıkarılmaktadır.

Ayverdi'nin diğer romanlarıyla aynı doğrultuda bu romanda da maddi birçok imkâna sahip olmasına rağmen ruh dinginliği arayan bir insanın anlam arayışına yer

³⁰ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*.

verilmektedir. Aşkın konu edildiği eserde, her ne kadar beşeri aşk eleştirilmiş, kıskançlık, bencillik gibi kötü hasletler yerilmişse de üstün aşka dair değerlendirmelerin en samimi arkadaşın eşine duyulan hayranlık üzerine bina edilmesi ve Ekmel Haydar'ın evli iken başka bir kadına (Ayşe) duyduğu aşk, özellikle değerleri tam anlamıyla yerleşmemiş bireyler açısından sakınca doğurabilecek niteliktedir.

Bu eserde de tasavvufun bariz etkisinden bahsedilebilir. İnsanın iç huzuru elde etmesi ve nefsinin üstesinden gelmesi üzerinde durulmaktadır. Kıskançlık, haset, riya ve menfaate dayalı bir hayat yerine, temelinde menfaat ve çıkar olmayan samimi bir hayata vurgu yapılmaktadır. Romanda Gerçek Çelebi ve Ayşe'nin temsil ettiği hayat üzerinden estetik değerlere vurgu yapılmış, hayatı anlamlandırma ve bir gaye belirleme bağlamında değerlendirmelere yer verilmiştir.

Seniye'nin eşiyle olan iletişimi, ona olan sevgi ve bağlılığı, aile saadeti açısından olması gereken değerlere vurgu yapmaktadır. Diğer taraftan iki arkadaş arasında yazılan mektuplar, farklı düşüncede de olsa fikirlerini özgün bir şekilde dile getirmeleri, sosyal medyanın yaygın bir şekilde kullanıldığı günümüzde farklı bir alternatif olarak değerlendirilebilir. Romanda çok sıkça yapılan benzetmelerin, ifade edilen konuların rahatça anlaşılmasına imkân tanıdığı düşünülebilir. Beşeri ve ilahi aşkın Macit ve Ekmel tiplerini üzerinden tanımlanması da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Bütün bunlarla birlikte Ateş Ağacı ve Batmayan Gün romanlarında da görüldüğü gibi ilahi aşkın bir beşere olan bağlılık ve sonrasında cisimden uzaklaşarak ortaya çıkması roman okurları tarafından zorlanılabilecek bir durum olarak görünmektedir. Bu romanda da söz konusu durumun en yakın arkadaşın eşi üzerinden yaşanması ayrıca dikkat çekicidir. Ayverdi, bu romanında kendine has üslubu ile tasavvuffi bir çizgiyi esas alarak insanın hayatı nasıl anlamlandırması gerektiğine dair bir rota çizmiştir.

3.1.4. İnsan ve Şeytan

Ünlü bir doktor olan Şevket'in yoğun temposuna verdiği bir ay süreli arada hayatının nasıl değiştiğini anlatan bu roman ilk olarak 1942 yılında basılmıştır.³¹ Romanda Doktor Şevket'in yanında ismi geçen diğer kişiler, eşi İsmet, yeğeni Ferhat, kızı Güzin, Halim Paşa, hastası Osman'ın annesi Hanife Kadın, Lale (şeytan), kayınbiraderinin eşi Malike, Doktor Murat, harem ağası Nasip Hanım, hastası Osman, kâhya Recep Ağa, eşinin dayısı Sururi Bey, babası Şaban Ağa, yeğeni Şakire ve dadısı Şekerpare Kalfa'dır.

Doktor Şevket, bir paşa konağında aşçılık yapan Şaban Ağa'nın oğludur. Babasının isteğiyle köyünden annesinin yanından konağa getirilen bir çocuktur. Burada Nasip Hanım'ın himmeti ile konağa girer ve eğitim alır. Şevket, akıllı olması, bulunduğu ortamda kendisinden istenen ve beklenen şekilde bir davranış göstermesi ve çok çalışması sayesinde hem konakta hem de okulda herkesin sevgi ve takdirini kazanır. Doktor Şevket'in annesi ve babası bir ay içinde peş peşe vefat eder. Zamanla konaktaki yeri pekişen Şevket, doktor olur. Halim Paşa'nın isteği ile

³¹ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*.

Paşa'nın yeğeni İsmet ile evlenir. İsmet, maneviyatı ön plana çıkaran bir bakış açısına sahiptir. Evli oldukları sürede hep eşinin arkasında olarak onun başarılı olmasına katkı sağlamıştır. Halim Paşa kendi çocuğu olmadığı için onu ve yeğeni İsmet'i kendisine varis ilan eder.

Doktor Şevket çalışmalarının temel sebebinin iyi bir insan olmaktan ziyade şöhretli ve herkesin övdüğü bir insan olma isteği olarak ifade eder. Bu isteklerine çok kısa sürede kavuşabildiği için insanlara faydalı da olduğunu belirtir. Herkes tarafından sevilen ve takdir edilen Doktor Şevket, eşinin ısrarıyla bir aylık izne ayrılır. Kendi hayat hikâyesinin bu sürede bir deftere yazarak eşine hediye etmek ister.

Doktor Şevket'in kayınbiraderinin, ekonomik olarak zor durumda kalması sebebiyle ailesiyle birlikte kendi köşklarine yerleşmesi hayatını değiştirir. Kayınbiraderinin üvey evladı olan ve romanda Doktor Şevket'in diliyle "şeytan" olarak nitelendirilen Lale'nin etkisinde kalarak onunla gayri meşru ilişki yaşar. Bu süreçten sonra Doktor Şevket'in yaşadığı iç bunalım, suçluluk psikolojisi ve vicdan azabı kapsamında kendi iç hesaplaşmasına yer verilir. Doktor Şevket kendisinin önce şöhretin sonra şehvetin kölesi olduğunu ifade eder. Bir eğlenceye giderken Lale eşeğin tepmesi sonucu yuvarlanarak ölür. Doktor Şevket ise bir gün sonrasında felç olur. Felç olmadan önce Lale'nin ölümünü "şeytan öldü" diyerek değerlendirir ve hayata bakışı farklı bir boyut alır.

İnsan ve Şeytan, Ayverdi'nin ilk üç romanından farklı olarak insanın hayatına yön vermede belirlediği bakış açısına odaklanmaktadır. Doktor Şevket toplumda herkesin kendisini iyi bir insan ve doktor olarak tanıdığını ifade etmesine rağmen, asıl amacının şöhret, ün ve nam olduğunu itiraf etmektedir. Çocukluğunda çevresindekilerin her istediğini yapmasının sebebi olarak da kendisi için önemli gördüğü şöhret ve imkânları elde etme isteğinin olduğunu belirtmektedir.

Ayverdi, bu romanında da insanların nefsi ve kendi iç dünyasıyla ilgili konular başta olmak üzere sık sık benzetmelere başvurmaktadır. Eserde bir yandan doğruluk, sadakat, sevgi, saygı gibi değerler ön plana çıkarılırken diğer yandan kibir, gurur, şöhret düşkünlüğü gibi durumlar yerilmektedir. Doktor Şevket'in eşi İsmet, maneviyatı ve ahlaki hayatı temsil eden bir kimliği; Sururi Bey ise ateist, inanmayan ve akli ön plana çıkaran bir bakış açısını temsil etmektedir. Doktor Şevket, kendisini bu ikisi arasında olarak ifade etmektedir. Karısının uzun bir süre kendisini etkilemeye çalıştığını bunda başarılı olamayınca rahat bıraktığını ve birbirlerine karışmadıklarını belirtmektedir.

Eserde ifade edilen Halim Paşa'nın Doktor Şevket için yaptıkları, onun da yapılan bu iyiliklere layık olmak için ortaya koyduğu tutumlar üzerinden çalışmanın, gayretin değeri ortaya koyulurken diğer yandan insan hayatında asıl amacın ne olduğuna dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İnsanın kendi nefsi ile mücadelesine çokça yer verilen eserde Doktor Şevket'in meslek hayatına atılması ve başarılar elde etmesinde iradesine çok güvendiğini belirtmesine rağmen şehvet konusunda iradesine yenik düşerek Lale'nin tuzaklarına düşmesi, insanın cüz'i iradesi kapsamında değerlendirilmektedir.

Ayrıca baba-kız, eşler arası ilişkiler, kardeşler arası ilişkiler, toplumun örf ve adetleri, âdâb-ı muâşeret kuralları gibi konular üzerinde yapılan değerlendirmeler

de eserde dikkati çeken diğer konulardan bazılarıdır. Doktor Şevket, Lale'nin kendisine yönelik tavırlarına bir yandan onu diğer yandan kendisini suçlayarak karşılık verirken, en sonunda bütün sorumluluğun kendisine ait olduğunu kabullenerek kendisinde şeytanî bir yön olmasaydı böyle bir duruma düşmeyeceğine kanaat getirmiştir. Eser, insanın dışarıdan görüldüğünden çok insanın kendisini nasıl gördüğünün daha önemli olduğu, bu bağlamda kendinden emin olup neleri niçin istediği, kendi fazilet ve reziletlerinin farkında olarak faziletlerin artırılması, reziletlerin yok edilmesi yönünde bir çaba sarf etmesi gerektiğine dair vurgulara sahne olmaktadır.

3.1.5. Son Menzil

İlk baskısı 1943 yılında yapılan roman³², Ressam Haşim, eşi Cemile, Cemile'nin eski eşi Ali Feyyaz, Cemile'nin akrabasından getirdiği genç kız Melek, Haşim'in amcazadesi İlyas Bey'in kızı Seniha ve eşi Siret, Haşim'in öğrencisi Aziz, Türülü (mezcup) ve aile dostları okçu Bahaeddin arasındaki ilişkiler üzerine bina edilmiştir. Bu eserde, diğer romanlarda olduğu gibi ön plana çıkan bir başkahraman yoktur. Ressam Haşim, Ali Feyyaz'ın eşini elinden aldığı için kendisini sorumlu görür. Bir yandan da eşi Cemile'ye karşı sevgisi kalmamıştır. Ali Feyyaz, maneviyatının ön planda olmasıyla tanınan bir kişiliği temsil eder ve Haşim'e kendisini Cemile gibi bir kadından kurtardığı için minnettardır.

Romanın sonuna doğru Haşim'in Melek'e âşık olduğu anlaşılır. Bu aşk sebebiyle elinden tutup yetiştirdiği Aziz'e nefret duyan Haşim, amcazadesi Seniha'nın yirmi yıllık sırrını, kendisine âşık olduğunu açık etmesiyle aşkın sahip olmak olmadığını anlar. Seniha'nın müdahalesiyle Melek'e içini dökmekten vazgeçer. Melek ise sürpriz bir şekilde Azizle değil Ali Feyyaz'la evlenir.

Romanda Haşim sadece maddeyi, Okçu Bahaeddin sadece manayı, Ali Feyyaz ise hem madde hem de manayı temsil etmektedir. Zaman zaman bu kişiler arasında geçen diyaloglarla hakikat, anlam arayışı ve aşk üzerine değerlendirmelere şahit olunmaktadır. Bu romanda da önceki romanlara benzer bir şekilde insanın anlam arayışı ve kendi iç dünyasını keşfetmesi üzerinde durulmaktadır. Romanda kıskançlık, şan ve şöhret peşinde koşmak, hovardalık gibi durumlar yerilirken, sevgi, aşk, maneviyat sahibi olmak gibi durumlar ön plana çıkarılmaktadır.

Ayverdi'nin diğer romanlarıyla benzer şekilde bu romanda da olaylar ve kişiler daha çok zengin bireyler ve onların hayatı üzerinde kurgulanmıştır. Bu durum sözü edilen hayatların sıradan okuyucular üzerinde bırakması düşünülen etkinin olumsuz olmasına sebep olabilir. Eserde tasavvufî yaşama dair olumlu atıflar dikkat çekmektedir. Cami, namaz ve oruç gibi dinle ilgili söylemlere çok az yer verilmiştir. Her ne kadar beşeri aşkın sonunda insanın ilahi aşka yönelmesi yüceltiliyor olsa da bunun gerek bireyler arası yaş farkı gerekse sosyolojik açıdan olmaması gereken bireyler arasında gerçekleşiyor olması romanın geniş bir kitleye hitap etmesine olumsuz yönde katkı sunabilir.

Okçu ve Ali Feyyaz'ın konuşmaları, Türülü üzerinden ahlaki yaşantıya ve ta-

³² Ayverdi, *Son Menzil*.

savvufî hayata yapılan vurgular, Siret ve Cemile üzerinden aşağı davranışların yerilmesi, Aziz ve Haşim üzerinden bir yandan çalışkanlık bir yandan da kıskançlığın anlatılması toplumda insanların hayatlarına yön vermede etkili olan değerlere dikkat çekmektedir.

3.1.6. Mesihpaşa İmamı

Mesihpaşa İmamı Halis Efendi'nin hayatının anlatıldığı ve ilk baskısı 1948 yılında yapılan Ayverdi'nin kaleme aldığı son romandır.³³ Romanda Gülsüm Hanım (eşi), Abdullah ve Zahid (oğulları), Zehra (kızı), Hediye (âşık olduğu kız), Tahir (sarhoş, marangoz), Bekçi Hüseyin, Cemile, Feyzullah, Mehmet Bey (Muhtar), Pembe Hanım (kayınvalidesi), Safiye Hanım (halası), Rakım Efendi (babası), Salim Efendi (müezzin), Şakir Ağa (kahveci) ve Rüstü Efendi'nin (müezzin) isimleri geçmektedir.

Mesihpaşa İmamı Halis Efendi, medrese eğitimi almış birisidir. Aldığı eğitim gereği sosyal hayata çok fazla karışmamış, ev, cami ve kahvehane arasında bir hayat yaşamaktadır. Evinde ve iş hayatında otoriter bir yaşam tarzı benimsemiştir. Gerek eşi, gerekse çocukları her dediğini yapar, karşısında kimse aksi bir söz söylemez. Çocukluğunda babasının kendisini çok baskı altında tuttuğunu düşünerek çocuklarına çok fazla müdahil olmaz.

Halis Efendi, her gün yolunu kesen ve kendisiyle alay eden sarhoş marangoz Tahir Efendi'den çok çekinir. Ayrıca mahkemelerde bilirkişi olarak görev yapar. Zamanla evinde her şey eskisi gibi gitmez. Zira artık oğulları büyümüştür. Önce büyük oğlu Abdullah kendisine karşı gelir ve Allah'a inanmadığını söyler. Arkasından küçük oğlu Zahid dolandırıcılık yaparak kendisine hayal kırıklığı yaşatır. Kızı Zehra ise kendisinden habersiz kemeçe çalmaya başlar. Karısı Gülsüm Hanım, sessiz sedasız evde işini yapar. Ama onu da Halis Efendi hiç sevmez.

Balkan savaşları patlak verince Halis Efendi'nin görev yaptığı caminin bahçesine mülteciler yerleşir. Bu süreçte marangoz Tahir uzun bir süre kaybolmanın arkasından değişmiş olarak gelir. Onunla hayatın anlamına dair konuşmalar yapar. Halis Efendi, mültecilerden biri olan muallimin kızı Hediye'ye âşık olur. Bu aşkını kimseye söylemese de eşi Gülsüm Hanım'dan bu durumu saklayamaz. Zira Halis Efendi uykusunda bu aşkı sayıklar. Halis Efendi'nin aşkı karşılıksız da değildir. Âşık olmasından sonra hayata bakışı değişir. Daha müsamahakâr olur. İnsanlara yardım etmeye daha fazla istekli olur. Oğlu Abdullah da Hediye'ye âşık olur ama onun aşkı karşılıksız kalır. Roman, Halis Efendi ile oğlu Abdullah arasındaki konuşma ile biter. Halis Bey'in kâbus gördüğü bir günün sabahında oğlu Abdullah, kendisine "Hediyeyi sana bırakıyorum. Ben tekrar Allah'a iman ettim" der. Abdullah, annesinin hasta olduğunu ve ancak iki aylık ömrünün kaldığını, babasından Hediye ile annesinin ölümünden sonra nikâhlanmasını ister.

Bu romanda ele alınan Mesihpaşa İmamı'nın hayat hikâyesiyle bir yandan medrese eğitimine eleştiriler getirilmiş, diğer yandan Osmanlı'nın son dönemlerindeki şarklı-garplı tartışmalarına yer verilmiştir. Küçük yaştan itibaren kendi isteklerinin, yeteneklerinin çok dikkate alınmadan anne ve babasının yönlendirmesiyle

³³ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*.

bir hayat yaşayan Halis Efendi, kırk yaşında âşık olduğunda önceki hayatını yaşamamış olarak görmüştür.

Diğer yandan helal ve harama riayet eden, hayatı ev ile cami arasında geçen bir babanın çocuğunun (Abdullah), Allah'a iman etmemiş olması üzerinden din ve değer eğitiminde ailenin verdiği eğitim, yönlendirme ve tavrının ne kadar önemli olduğu ortaya koyulmaktadır. Diğer romanlardan farklı olarak bu romanda hayat, zengin bir yaşantı içinde bir yalıda geçmemektedir. Mütevazı bir imamın evinde, camide ve mahalle kahvehanesinde geçmektedir. Romanda rüşvet, tefecilik, yolsuzluk gibi yanlış tavır ve davranışlar sıkça eleştirilirken, dürüstlük, çalışkanlık, adalet gibi değerler de ön plana çıkarılmıştır.

Değer eğitiminde bireyin kendi istek ve arzusuyla bireysel farklılıklarının göz önüne alınmadığı telkin yaklaşımını andıran otoriter baba figürünün romanda eleştirildiğini görmekteyiz. Zira otoriter bir yaklaşımla baskı altına alınan çocuklar her ne kadar istenen birey görüntüsünü karşısındaki otoriteye gösterse de aslında çok farklı bir hayatı benimseyebilmektedir. En önemlisi de bunu kaçak yollarla yasak olan bir şeyi yapıyor olarak yapmalarındır. Buradan hareketle anne-babalarının çocuklarına yönelik tutumlarına dikkat etmeleri gereği ve ailenin değer eğitimindeki yeri ortaya çıkmaktadır.

Bu romanda da önceki romanlarda olduğu gibi tasavvufi yaşam tarzına işaret edilmektedir. Sarhoş marangoz Tahir kısa bir sürede hayatını değiştirmiş, dünyada var olan her şeyi Allah rızası için sevmeyi öğrenmiştir. Başına gelen musibetleri de kendi yanlışlarının bir telafisi olarak görmüştür. Halis Efendi'nin Hediye'ye olan aşkı ile Tahir Efendi'nin ilahi aşkı karşılaştırılarak ilahi aşkın insanı kurtuluşa, beşeri aşkın ise saplantıya götürdüğü ifade edilmiştir. Romanda Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin ekonomik olarak içinde bulunduğu sıkıntılar, az maaş vermesi, bürokrasinin çok yaş ilerlemesi gibi konular üzerinden dönemin din eğitimi uygulamalarına dair veriler de yer almaktadır.

3.2. Elde Edilen Bulguların Değerlendirmesi

Bu bölümde araştırma kapsamında incelenen altı romanın değer eğitimi bağlamında değerlendirilmesi yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerde Ayverdi'nin eserleri üzerine yapılan farklı çalışmalarla karşılaştırmalara yer verilmiştir. Araştırmaya dâhil edilen eserler romanın kahramanı, olay kurgusu, kişiler ve temsil ettikleri değerler, okuyucuya verilmek istenen mesaj ve mekân açısından karşılaştırıldığında oldukça benzer yönlerinin olduğu görülmektedir. Mesihpaşa İmamı adlı roman dışındaki eserlerde kahramanlar genelde maddi kaygısı olmayan kişilerden oluşmaktadır. Olay kurgusuna bakıldığında kişilerin yaşam paradigmaları üzerinden mana ve hakikat vurgusu yapılmaktadır. Bütün eserlerde ön plana çıkarılan değerler ile yerilen durumlar benzerlikler göstermektedir. İlahi aşk ve beşeri aşk karşılaştırması yine bütün romanlarda karşımıza çıkmaktadır. Romanlarda karşılaşılan bu durumları aşağıda yer alan Şekil 1 ile özetleyebiliriz.

Şekil 1: Romanlarda Hayatın Anlamına Dair Değerlendirmeler

3.2.1. Hayatı Anlamlandırma

Her insan doğduğu günden öleceği güne kadar bir hayat yaşar. Yaşanan bu hayata nasıl bir anlam yüklediği kişinin içinde bulunduğu şartlar, psiko-sosyal durum, sosyo-ekonomik etkenler, eğitim vb. gibi unsurlardan etkilenir. İnsan hayatının anlamına dair araştırmalar yapan Maslow'a göre bir insanın hayattan en üst düzey beklentisi "kendini gerçekleştirme-dir".³⁴ Kişinin kendi potansiyelinin farkına varması olarak ifade edilen kendini gerçekleştirmenin öncesinde

daha alt seviyedeki ihtiyaçların karşılanması gerekir.³⁵ Bireyin tüm ihtiyaçları giderilse bile, eğer kendine uygun olanı yapmıyorsa kısa sürede hoşnutsuzluk ve huzursuzluk ortaya çıkar. Bireyin yapması gereken şeyler yapabildikleridir.³⁶

Kendini gerçekleştiren birey, kendini, başkalarını ve doğayı olduğu gibi kabul eder. Kendisinin zayıf ve kuvvetli yönlerinin farkındadır. Gerçeği olduğu gibi algılayıp, içinde bulunduğu ortama kolay uyum sağlar. Daha derin kişilerarası ilişkiler kurabilir. Diğer insanlara sevgi ve sempati duyar. Hayattan gerçekten doyum alır, her yeni güne keyifle başlar. Özerk bir yapıya sahiptir ve çevresinden bağımsızdır. Neyin doğru, neyin yanlış olduğuna kendi özerk değerler sistemine uygun olarak karar verir. Kendine güveni yüksek düzeyde olduğu için, hemen her konuda başkalarından bağımsız düşünüp üretebilir. Kendisini mutlu eden, hayatın anlamını kavradığı coşku dolu anları sıklıkla yaşar. Bilgilerin sınırlı olduğunu kabullenir ve her zaman herkesten bir şeyler öğrenebileceğinin farkındadır. Doğal davranır, yapmacık davranışlardan uzak durur. Kendisi dışında diğer insanlara da katkı sağlamayı düşünür. Davranışlarında amaçları vardır ve bu amaçlar daha çok soyut ve üst düzey niteliktedir. Yalnız kalabilen ve kendi kendine yetebilen bir kişidir. İnsanlarla birlikte olmaktan hoşlanmakla birlikte toplumsal kalıplardan hoşlanmaz. Düşmanca olmayan mizah anlayışı vardır ve en sıkıntılı anlarda bile gülünebilecek bir şeyler bulabilir.³⁷

Ayverdi'nin romanlarında hayatın anlamı, bireyin kendisini bilmesi ve neden var olduğuna dair manaya hâkim olmayla açıklanmaktadır (n=33). Batmayan Gün

³⁴ Maslow'un basit fiziksel ihtiyaçlardan başlayarak kendini gerçekleştirmeye uzanan, insanların ihtiyaçlarının yedi basamağını gösterdiği modeldir. Bu yedi ihtiyacın ilk dördü en önce karşılanması gereken düşük seviyeli hayatta kalma, güvenlik, ait olma ve öz saygıdır. Bu ihtiyaçlar karşılandığında üç yüksek seviyeli var olma ihtiyaçları olan başarı, estetik anlayışı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarının karşılanması istenir. Bk. Anita Woolfolk Hoy, *Eğitim Psikolojisi*, trc. Duygu Özen (İstanbul: Kaknüs, 2015), 213-215; John Adair, *Etkili Motivasyon*, 4. Baskı, trc. Salih Uyan (Ankara: Babıali Kültür Yayınları, 2013), 30-43.

³⁵ Hoy, *Eğitim Psikolojisi*, 764-765; Adair, *Etkili Motivasyon*, 45.

³⁶ Adair, *Etkili Motivasyon*, 39.

³⁷ Münire Erden - Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme* (Ankara: Arkadaş, 2017), 101-103.

romanında bir yandan insanın kendini bilmesi gerektiği “Esasen insan bu dünyaya, kendini okumak, bilmek için gelmiştir. Eğer kendi vücudun kitabını okumazsan sair kitapları yutsan da boştur.” gibi ifadelerle ortaya koyulurken³⁸, bir yandan da insanın bu konudaki acziyet ve eksikliği “Peki bilgisine bile tasarruf edemeyen insan, her an kendisine vefasızlık etme ihtimali olan maddi kuvvetlerinin yanı başında, kendisini hakiki ve zevalsiz bir dünyaya ulaştıracak olan ‘kendini bilme ilmine’ de neden bir köşe ayırmıyor?” sorusuyla ifade edilmektedir³⁹. Aynı eserde kendini bilen bir insanın aynı zamanda cemiyete de faydalı olacağına “...evet insan her sahada cemiyete faydalı olabilir. Fakat her cemiyete yardımı dokunan kimsenin her zaman mükemmel bir insan olması icap etmez. Ancak lazım olan, hem cemiyete, hem de kendini bilmekle, kendine faydalı olmaktır. Esasen kendini bilen kimse hiç şüphe yok ki, cemiyete de, kendinden hariç saymadığı için etrafına da faydalı olur.” sözüyle işaret edilmektedir.⁴⁰

3.2.2. Mana ve Hakikat Vurgusu

Ayverdi'nin romanlarında en çok vurgu yapılan konulardan biri de insanın hayatın anlamını araştırmasıyla bağlantılı olarak mana ve hakikat arayışıdır.⁴¹ Bu arayışta istenen insanın maddi zevklerin peşinden koşmayı bırakıp manevi hazların takipçisi olmasıdır. Mana ve hakikat bu bağlamda bir hedef olarak gösterilmekte, *Batmayan Gün* romanında geçen “Ömür, yaşanan hayat, ancak insanîyet manasına kavuşmak, dünyaya gelişin ve buradan gidişin sırrını çözmek içindir”⁴² sözünde de görüldüğü gibi mana ve hakikati bulan insanın aynı zamanda hayatın anlamını da kavrayabileceği ifade edilmektedir (n=23). İnsanın fizyolojik isteklerin ötesinde bir yapısının olduğu, *Ateş Ağacı* adlı eserde “...şu halde insan, yalnız fizyolojik buyrukların emrinde olan bir mahlûk ise, ağzındaki cevizi damın üstüne fırlatarak kıran kargadan, tavukları için döğüşen horozdan, geviş getiren inekten, çirkef deliğinde fare bekleyen kediden ne farkı kalyordu?” sorusuyla veciz bir şekilde dile getirilmektedir.⁴³

İnsanın maddi ve manevi yönünün olduğu belirtilerek zaman zaman bu iki yönün karşılaştırılması yapılmakta, genellikle manevi yönün ihmal edildiğine vurgu yapılmaktadır. İnsanların mutluluğu maddi değerler peşinde koşmaktan ziyade manevi değerlerde araması gerektiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Bütün romanlarda hakikat arayışında en önemli unsurun aşk olduğu belirtilmektedir. Örneğin *Batmayan Gün* romanında geçen “Hakikat aşksız bulunmaz. O bulunmadıkça da hilkatin manasına

³⁸ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 82; Kendini bilmenin gerekliliği, *Ateş Ağacı* adlı romanda “bir cihangir olsam, hatta bütün dünya şahsi mülküm olsa, ben benim olmadıkça kendimi hiçbir şeye malik saymam” sözüyle ortaya koyulmaktadır. Bk. Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 49.

³⁹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 123.

⁴⁰ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 261.

⁴¹ Ayverdi'nin mana ve hakikat anlayışı onun tasavvuf geleneğinden aldığı eğitimden mülhemdir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Sancılı, *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi*, 112-125.

⁴² Ayverdi, *Batmayan Gün*, 256.

⁴³ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 23.

⁴⁴ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 68.

varılmaz"⁴⁵, "Hilkatten mana insan, insandan maksat aşk"⁴⁶ sözleri bu kapsamda değerlendirilebilir. İnsanın manayı arayış sürecinde devamlı bir gayret ve çalışma içinde olması gerektiği vurgulanmaktadır.⁴⁷ Bu uğraştan yoksun insanların olmayan manevi haz ve heyecanların yoksunluğunu maddi haz ve heyecanlarla tatmin etmeye çalıştıkları belirtilmektedir.⁴⁸ Son Menzil romanında Ayverdi, manaya olan vurguyu "...şüphe yok ki, şekli vücuda getiren manadır. İnsanlar ruhlarıyla manadan, kalıplarıyla da şekilden zevk alırlar" ifadesiyle beyan etmektedir.⁴⁹

3.2.3. Değerler

Ayverdi'nin romanlarında sevgi (n=32), saygı (n=8), sorumluluk (n=3), dürüstlük (n=10), merhamet (n=1), diğergamlık (n=3), dostluk (n=7) çalışkanlık (n=5), özeleştirici (n=7), estetik değerler (n=10), sanatsal değerler (n=6), tevazu (n=4), sadakat (n=5), ilim - bilmek (n=10) kanaatkâr olmak (n=2) ve kültürel değerler (n=3) gibi değerler ön plana çıkarılırken menfaat (n=21), gösteriş ve riya (n=9), şöhret (n=10), gurur-kibir, hiddet-öfke-kin-nefret (n=7), kıskançlık (n=9) rüşvet (n=2), hırsızlık (n=2), şehvet (n=10), yalan (n=10), dedikodu (n=3) gibi durumlar sıklıkla eleştirilerek bunlardan uzak durulması gerektiği belirtilmektedir. Maddi-manevi değer karşılaştırması yaparak "...yalnız şu var ki, mana zevki ummansa bunlar katrelerdir. Maddi hazlar bir damla su gibi süratle uçup gider. Hâlbuki mana denizinde yüzün, kovanızı daldırıp istediğiniz kadar alın; bitmez tükenmez." ifadesinde olduğu gibi manevi değerlerin üstünlüğü ön plana çıkarılmaktadır.⁵⁰

Ayverdi'nin romanlarında ahlaki olanın ne olduğuna dair değerlendirmelere de rastlamak mümkündür. Batmayan Gün adlı romanda yapılan iyiliklerin vicdanen değil de korkudan kaynaklı yapıldığında bir anlamı olmayacağına "şunu unutmayalım ki birçok kimseleri yapacakları fenalıklardan meneden kendi vicdanları değil, korkudur. Ya cezalanmak yahut menfaatlerini elden kaçırmak korkusu... Fenalık yapmayan veya zaaflarını dışa vurmayan pek çok kimsenin, o suçluluk isteği kendilerinde düşünce halinde mevcuttur. Faraza düşmanından korkan bir kimse, o düşmana herhangi bir şahsın fenalık yapmasıyla ne derin bir zevk duyar." sözleriyle dikkat çekilmektedir.⁵¹ İnsan ve Şeytan adlı romanda doğruluk değeri, "...kendi vücudu memleketinin gizli, aşikâr ihtiraslarına hâkim olarak, hırsı, kibri ve gururu silebilmektir" ifadesiyle tanımlanarak ahlaki erdeme ulaşmak için hırs, kibir ve gurur gibi

⁴⁵ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 25.

⁴⁶ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 167.

⁴⁷ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 104.

⁴⁸ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 113; Ayverdi'nin diğer eserlerinde gerçek dünyayı bulma kapsamındaki görüşleri için bk. Akçal, *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde...*, 90-92.

⁴⁹ Ayverdi, *Son Menzil*, 131.

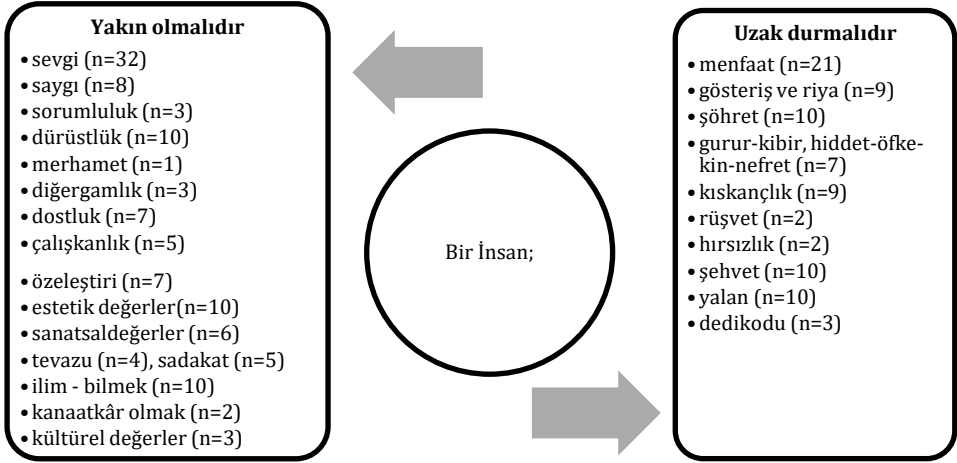
⁵⁰ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 69; Akdeniz, Ayverdi'nin romanlarında sevgi, adalet ve doğruluk, şefkat, misafirperverlik, dürüstlük, alçakgönüllülük, iyilik, ikiyüzlülük, nezaket, müsamahakârlık, yardımlaşma, gurur kavramları üzerinden ahlak ve değerler hakkında değerlendirme yapmıştır. Bk. Akdeniz, *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde...*, 175-208; Ayverdi'nin kültürel değerlerle ilgili düşünceleri için ayrıca bk. Sancılı, *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi*, 98-101; Ayverdi'nin diğer eserlerindeki ahlaki unsurlara dair değerlendirmeler için bk. Akçal, *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde...*, 116-133.

⁵¹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 259.

reziletlerden uzak olunması gereğine işaret edilmektedir.⁵² Ayrıca romanlarda iş ahlakı bağlamında yapılan işin en iyi bir şekilde yapılması gerektiğine dair vurgulara da rastlamak mümkündür (n=5). İnsan ve Şeytan romanında “... Gençliğimin, hatta çocukluğumun tek ihtirası yükselmektir. Bunu benim kadar o (eşi) da biliyordu ve ben bu emelimi mücadeleler, yorgunluklar ve biraz da şöhretimi yapacak şöhretli kimseleri zayıflara, kuvvetsizlere, düşkünlere tercih ederek elde etmişim” ifadesiyle ortaya koyulduğu gibi şöhret elde etmek için çalışmanın yerildiği görülmektedir. İş ahlakı bağlamında düşünüldüğünde bu durumun, ‘nitelikli bir çalışmada amaç ne olmalıdır?’ sorusunun düşünülmesine ve iş hayatında daha bilinçli olunmasına katkı sağladığı söylenebilir.⁵³

Sevgi değeri romanlarda daha çok aile içinde anne, baba, evlat ve eş sevgisi olarak gündeme gelmektedir. Ayrıca Allah sevgisinin de ele alındığı romanlarda⁵⁴ sevginin ne olduğu⁵⁵, insanların neden sevdikleri⁵⁶ üzerine düşüncelere de yer verilmektedir. Ayverdi’nin romanlarında yakın olunması gereken değerler ve uzak durulması gereken durumlar Şekil 2’de net bir şekilde görülmektedir.

Şekil 2: Romanlarda ifade edilen değerler

İnsanın menfaati için yaptığı her tür davranış –bu ibadet bile olsa⁵⁷- değersiz görülerek eleştirilmektedir. Yaşayan Ölü adlı romanda insanın menfaatlerinin esri olması durumunda hayvandan bir farkının kalmayacağı “...mamafih hangi şartta hangi muameleye maruz kalırsa kalsın, gene hayat onu iyi kullananlar için ganimet,

⁵² Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 5.

⁵³ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 10; Ateş Ağacı romanında Cemil’in çalışmanı Salih’in davranışları da iş ahlakı bağlamında değerlendirilebilir. Bk. Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 27; Ateş Ağacı romanında iş ahlakına dair farklı bir değerlendirme için bk. Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 95; Mesihpaşa İmamı adlı romanda da iş ahlakına dair değerlendirme yer almaktadır. Bk. Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 16.

⁵⁴ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 181.

⁵⁵ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 105.

⁵⁶ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 24; Ayverdi, *Son Menzil*, 235.

⁵⁷ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 78.

kötü kullanalar için mihnettir. Şüphe yok ki, içgüdülerimizin körü körüne esiri olur, hayat dinamosunu menfaat kuvvetiyle tahrik edersek hayvandan başka bir şey değiliz.”⁵⁸ sözleriyle ifade edilmektedir. Diğer taraftan günlük hayatta yapılan menfaatsiz iyilikler de Mesihpaşa İmamı adlı romanda yer alan “Halis Efendi’nin Şakir Ağa’ya asıl için için saygı duyduğu nokta, onun bir kimseye el uzatır, öğüt verir, düşünce ve tecrübelerinden istifadesini sağlarken takındığı hasbi ve menfaatsiz tavrıdır.”⁵⁹ ifadesinde görüldüğü gibi övülmektedir.

Değerlerin öğrenilmesi ve hayata yön vermesinde bireyin kendini tanınması ve geliştirmesi gerekir. Bu bağlamda bireyin kendini tanınması gerektiği Son Menzil romanında “ne acı şeydir, kendine, kendinden yakın olandan uzak kalmak! Biz, kendimize yaklaşmak ve bulmak için dünyaya geldik” sözleriyle ifade edilmektedir.⁶⁰ Benzer şekilde bireyin kendini tanınması gerektiği Yaşayan Ölü romanında “devan sendedir, hâlbuki bilmezsin; derdin de sendedir, hâlbuki görmezsin. Sen kendini küçücük bir varlık zannedersin, hâlbuki koskoca cihan sende dürülmüştür” ifadesiyle vurgulanmaktadır.⁶¹ Son Menzil romanında kendini tanıyan bireyin kemale ereceği ve böylece özdenetimim güçleneceği “içi tımar olmamış kimse ister âlim, ister hâkim, ister sanatkâr ne kıyafette olursa olsun kâmil değildir... Kâmil insan, kendi kendinin âmiri, iç düzeninin nâzımı ve iradesinin sahibi olandır...” ifadeleriyle gözler önüne serilmektedir.⁶²

Çalışmanın şöhret elde etmek amacıyla olmaması gerektiği İnsan ve Şeytan adlı romanda Doktor Şevket’in dilinden ifade edilmektedir. Yine Batmayan Gün romanında şöhretin bir afet olduğu ve kaçınılması gerektiği⁶³, hakiki büyüklerin meşhur olmaya çalışmadan meşhur oldukları⁶⁴ ve ilimde asıl amacın gösteriş ve meşhur olmanın değil insanlara fayda sağlamanın olduğu dile getirilmektedir.⁶⁵

Romanlarda çokça vurgu yapılan “din” ve “aşk” değerleri, ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir.

3.2.3.1. Din

İncelenen romanlarda dine dair değerlendirmeleri önceleyen bir bakış açısı yoktur. Yeri geldiğinde cami⁶⁶, namaz⁶⁷, ibadet gibi kavramlara değinildiği görülmektedir.⁶⁸ Mesihpaşa İmamı adlı roman konusu itibarıyla din ve din eğitime dair

⁵⁸ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 29.

⁵⁹ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 29.

⁶⁰ Ayverdi, *Son Menzil*, 118.

⁶¹ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 165; hayatını insanın bizzat kendisinin güzelleştirdiğiyle ilgili bk. Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 106.

⁶² Ayverdi, *Son Menzil*, 36.

⁶³ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 83.

⁶⁴ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 129.

⁶⁵ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 169.

⁶⁶ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 121.

⁶⁷ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 47. Ayverdi’nin dini düşüncesi ile ilgili olarak ayrıca bk. Sancılı, *Sâmiha Ayverdi’nin Dinî Düşüncesi*, 74-94.

⁶⁸ Ayverdi, *Son Menzil*, 197; Ayverdi’nin Ramazan ayına ait geleneklere dair görüşleri için bk. Pekmezci, *Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Gelenek*, 126-142.

daha fazla anlatımlar yer almaktadır.⁶⁹ Ayverdi'nin özellikle *Batmayan Gün* adlı romanında olmak üzere insanın ahlaki yönü ön plana çıkarıldığından genellikle tasavvufî bir bakış açısı hâkimdir. İnsanın Allah'la olan ilişkisinde⁷⁰, insanın insanlarla olan ilişkileri, Allah'ın varlığı⁷¹, iyi-kötü ayrımı⁷² gibi konularda dini değerler ön plana çıkarılmaktadır. Ele alınan konulardan birisi de gayba inanmaktır.⁷³ İnsanın neden Allah'a inanmayacağına dair değerlendirmeler⁷⁴, İslam dininin kemale ermiş bir din olarak anlatılması⁷⁵, bir dine inanmada sosyo-ekonomik faktörler⁷⁶, tasavvufî bakış açısının izdüşümleri kapsamında vahdet-i vücud konusuna dair değerlendirmeler⁷⁷, Allah'a dua etmek⁷⁸, gaybın bilinmesine yönelik kader ile ilgili değerlendirmeler⁷⁹, namaz ibadetinin değeri⁸⁰, örnek olarak verilebilir.

Dine dair yapılan değerlendirmelerden birisi de insanın cüz'i iradesi ile Allah'ın küllî iradesi ve bu bağlamda insanın konumu ve acizyeti üzerinedir.⁸¹ Örneğin *Batmayan Gün* romanında insanın acizyeti "...fakat bu bilgilerinize rağmen değil yalnız siz, o medeniyet harikalarına vücuda getiren hiçbir insan var mıdır ki bir dakika sonra hayatının devam edeceğine, fizyolojisini teşkil eden kuvvetlerin kendisine itaat edeceğine senet verebilsin? On dakika evvel konuştuğunuz, istikbal için projeler yaptığınız bir adamın ölüm haberini alıyorsunuz. İşte acz." sözleriyle dile getirilmektedir.⁸² İnsanların manevi olarak eğitildiğinden bahsedilen aynı eserde bu durum, "manevi talim ve terbiye, aslında iyi olup da, geçici olarak fenalığa bulaşmış kimseleleri uyarmak ve uyandırmak yolunun ışığıdır, rehberidir." şeklinde tanımlanmaktadır.⁸³

Allah korkusuna değinilen *Yaşayan Ölü* adlı romanda "...insanların Allah'tan değil, kendilerinin pervasızca el attıkları her uygunsuz fiillerinden korkmaları lazım." olduğu ifade edilerek asıl sorumluluğun insanın kendisine ait olduğu ortaya koyulmaktadır.⁸⁴ Allah'ı bilmek ve O'na yönelmek romanlarda dine dair geçen diğer konulardır.⁸⁵ *Mesihpaşa İmamı* adlı romanda ise ahlak sahibi olmak için yirmi otuz sene dirsek çürütüp mürekkep yalamak yerine Allah'ı tanımanın yeterli olduğu ifade edilmektedir.⁸⁶

Mesihpaşa İmamı adlı romanda dinin insan hayatındaki yeri ve önemine dair

⁶⁹ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*.

⁷⁰ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 16.

⁷¹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 121.

⁷² Ayverdi, *Batmayan Gün*, 20.

⁷³ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 69.

⁷⁴ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 100.

⁷⁵ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 140.

⁷⁶ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 140-142.

⁷⁷ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 158.

⁷⁸ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 217.

⁷⁹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 255.

⁸⁰ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 57.

⁸¹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 287; Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 160.

⁸² Ayverdi, *Batmayan Gün*, 283.

⁸³ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 270.

⁸⁴ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 37.

⁸⁵ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 180; 211; 243.

⁸⁶ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 186.

değerlendirmeler yer almaktadır. Bir yandan dinin insan şahsiyetindeki etkisi tartışılırken bir yandan da dinin hayata yansımaması eleştirilmektedir.⁸⁷ Özellikle Halis Efendi'nin kendi kendini Kur'an'ın lafzına hâkim olduğu halde kendi fiillerine manasının etkili olmaması konusundaki öz eleştirileri dikkat çekmektedir.⁸⁸ Bu değerlendirmeler aynı zamanda medrese eğitimine dair eleştirileri de beraberinde getirmektedir.

3.2.3.2. Aşk

İnceleme yapılan romanların hepsinde beşeri ve ilahi aşk karşılaştırması yapılmaktadır. Beşeri aşk sorgulanırken şehvetle olan yakınlığına vurgu yapılmakta ve bu yönüyle kısa ömürlü ve değersiz olarak nitelendirilmektedir. Buna karşılık ilahi aşkın menfaat ve şehvetten uzak insanın kendini bulması, mana âlemi ve hakikatin farkına varması bağlamında değerli olmasına vurgu yapılmaktadır. İncelenen romanlarda beşeri ve ilahi aşkı temsil eden kişiler Tablo 1'de görülmektedir.⁸⁹

Tablo 1: Romanlardaki Beşeri ve İlâhi aşkı Temsil Eden Karakterler

Roman adı	Beşeri aşk - şehvet	İlahi aşk - mana ve hakikat
Batmayan Gün	Doktor Hüsnü, Selma	Aliye, Kerim, İrfan Paşa
Ateş Ağacı	Şermin	Cemil, Juliette Maurin Madame
Yaşayan Ölü	Macit, Seniye, Doktor Macit	Leyla, Ekmel Haydar, Ayşe, Gerçek Çelebi
İnsan ve Şeytan	Lale, Doktor Şevket	İsmet, Osman
Son Menzil	Ressam Haşim, Cemile, Siret	Ali Feyyaz, Okçu Bahaeddin, Türülü, Aziz, Melek, Seniha
Mesihpaşa İmamı	Halis Efendi, Hediye	Gülsüm Hanım, Tahir

Batmayan Gün adlı romanda aşk “insanın kıymetine mihenktr. Aşk, donmuş bir ruhun, üzerindeki buz tabakalarını bir anda eritir, yok eder ve çıplak kalmış bu vücuda kendinden, kendi ateşinden bir kaftan giydirir.” şeklinde tarif edilerek⁹⁰ hakikat ve hilkatin manasına ancak aşkla varılabileceği ifade edilmektedir.⁹¹ Beşeri ve ilahi aşk karşılaştırması yapılarak, ilahi aşkın beşeri aşk gibi görülüp bu sebeple âşık ve maşukun eleştirilmesine tepki gösterilmektedir.⁹² Son Menzil adlı romanda ise aşk, “aşk kemal haddine varan bir ruhun en yüksek hazzıdır; o, her kaybı telafi eder, her eksileni ikmal eder, ağıyarı yar eder” sözleriyle anlatılmaktadır.⁹³

Ateş Ağacı adlı romanda da hakikat ve mananın anlaşılmasında aşk ve akıl arasındaki ilişki, anne sütü ve emzik benzetmesiyle anlatılmaktadır. Aşk ana sütü olarak, akıl ise emzik olarak görülmektedir. “Ana sütü olduğunda emziğin hükmü ne

⁸⁷ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 76-78.

⁸⁸ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 82.

⁸⁹ İldır, Ayverdi'nin eserlerinden hareketle kadınlar için Batıcı, şehvet düşkünü, kısıkanç, para düşkünü ve basit yaradılışı olmak üzere beş tipten bahsetmektedir. Bk. İldır, *Samiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadın ve Eğitim*, 70-90; Benzer tespitler için ayrıca bk. Öztürk, *Samiha Ayverdi Romanlarında Kadın psikolojisi*, 56-99.

⁹⁰ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 306.

⁹¹ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 25.

⁹² Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 243-253.

⁹³ Ayverdi, *Son Menzil*, 35.

ise aşk olduğunda da aklın durumu öyledir” denilerek aşkın insan hayatındaki önemine dair değerlendirmeler yapılmaktadır.⁹⁴ Aynı eserde aşk ve ilim karşılaştırması yapılarak ilmin cehaleti kaldırıp şüpheyi silip kaldıramadığından bahsedilmiş ve aşk ile elde edilen hakikatlerin asıl olduğu belirtilmektedir.⁹⁵

Yaşayan Ölü adlı romanda aşkın insan nefsindeki büyüklük, gurur ve şeref gibi kötü hasletlerin çiçeklerini amansız bir hücumla kırıp geçirdiğinden bahsedilerek ahlaki olgunluk açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁹⁶ Aynı eserde hayat bir denize benzetilmiş, hayatı aşkla yaşayan insanlar da yüzme bilen insana benzetilerek dünya hayatından kolayca tasarruf edebildikleri,⁹⁷ aşkta menfaat olmaması gerektiği⁹⁸, gerçek aşkın bir arada olunmasa da yaşayabileceği⁹⁹ ve aşkta ölmeyi bilenlerin, ölmeden ölen, öldükten sonra da yaşayan kimseler olduğu¹⁰⁰ dile getirilmektedir.

İnsan ve Şeytan adlı romanda aşk ve şehvet ilişkisinden bahsedilerek, gerçek aşkın şehvetten uzak olması gerektiğine işaret edilmektedir.¹⁰¹ Benzer tespitler Son Menzil adlı romanda da yapılmış¹⁰², cehaletle ilmin arasındaki perdeyi aşkın kaldırabileceği dile getirilerek¹⁰³, aşk ve ıstırapın insanı terbiye ettiği vurgulanmaktadır.¹⁰⁴ Mesihpaşa İmamı adlı romanda “Aşk kalbe girdi mi, orada yerleşmiş olan riya, kötü ahlak, fesat ve isyan gibi menzili ifsat eden her şeyi harap ve şeytan misillu her ne varsa zelil ve esir eder.” ifadesiyle aşkın insan hayatındaki ve değer eğitimindeki önemi ortaya koyulmaktadır.¹⁰⁵

Ayverdi'nin romanlarında aşkı ilahi ve beşeri olarak ayırması ve ilahi aşka vurgu yapması, okuyucunun kendi yaratılış gayesini düşünmesi suretiyle bir iç sorgulama yapması bağlamında değerlendirilebilir. İnsanın ontolojik olarak varlığını sorgulaması, hayatını anlamlandırmasına ve ortaya koyduğu söz, fiil ve davranışların daha bilinçli olmasına zemin hazırlar. Dolayısıyla hayatını yönlendiren değerleri kazanırken içsel bir bakış açısı benimsemesine vesile olur.¹⁰⁶ Bu yönüyle Ayverdi'nin romanlarının değer eğitimi açısından okuyucu üzerinde önemi yadsınmayacak bir etki uyandırabileceğinden söz edilebilir.

⁹⁴ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 73-74.

⁹⁵ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 171.

⁹⁶ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 9.

⁹⁷ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 79.

⁹⁸ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 111; 149.

⁹⁹ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 122; 133.

¹⁰⁰ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 128.

¹⁰¹ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 183.

¹⁰² Ayverdi, *Son Menzil*, 152.

¹⁰³ Ayverdi, *Son Menzil*, 163.

¹⁰⁴ Ayverdi, *Son Menzil*, 225.

¹⁰⁵ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 66; Ayverdi'nin aşk anlayışıyla ilgili ayrıca bk. Sancılı, *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi*, 125-130; Ayverdi'nin aşka dair diğer eserlerindeki tespitleri için bk. Akçal, *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde...*, 70-79.

¹⁰⁶ İnsanın davranışlarını içsel motivasyonla ortaya koyması, ahlak felsefesine de konu olmuş ve bu durum, ahlaki otonomi kavramı ile ifade edilmiştir. Bk. Mustafa Çakmak, *Ahlak, Tanrı ve Yasa* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 229-233.

3.2.4. Değerlerin Öğretilmesinde İzlenen Yaklaşımlar

Ayverdi, romanlarındaki anlatımlarda iyi ve kötü ayırımına dair tartışmaları kahramanlar üzerinden yaptırmakta; bunlar arasında hangisinin kabul edilebilir olduğunu zorunlu bir yönlendirme olmadan okuyucuya aktarabilmektedir. Bunu yaparken benzetmelere çok sık yer vermektedir. Söz konusu benzetmeler bir taraftan soyut kavramların somutlaştırılmasına katkı sağlarken, bir yandan da anlatımın canlanmasını ve akıcılığın artmasını sağlamaktadır.

Batmayan Gün adlı romanda insanlarla olan iletişimde gerektiğinde öfkelenen muhatabın karşısında alttan alınması gerektiği, havada birbirlerine çarpmadan ahenkle uçan kuşlara benzetilerek anlatılmaktadır.¹⁰⁷ Başka bir benzetme uyku ve ölüm arasında yapılmaktadır. Ölümden sonraki hayatın uyuduktan sonra uyanmaya benzediği ifade edilmektedir.¹⁰⁸ Aynı romanda yaratılışın gayesinin insan olduğu belirtilmiş, şeftali ağacı yetiştirmek isteyen insanın toprağa şeftali çekirdeği dikmesi ve sonrasındaki tekâmül süreci üzerinden örneklendirme yapılmaktadır.¹⁰⁹ Hakikati anlatma konusunda da yumurtadan nasıl bir civciv çıkıyorsa, hakikatler de öyle ortaya çıkmaktadır şeklinde örneklendirmeye gidilmektedir.¹¹⁰ Aşkın insan hayatına girmesi, sele benzetilerek selin bastığı yerlere girmek için izin istemediği gibi aşkın da gönlüne girdiği insandan izin istemediği belirtilmektedir.¹¹¹ Hakikatin insana dokunmadığında aslına dönmesi, un değirmeni benzetmesiyle açıklanmaktadır. Değirmen çalışmadığında suyun dere yatağına akıtıldığı gibi, hakikatin insana dokunmadığı durumla benzerliğe işaret edilmektedir.¹¹² Kötülüklerden uzak kalmamızın gerekliliği “Perhiz nasıl her derdin devası ise, kötülüklerden uzak kalmak da ruhun devasıdır.” sözüyle anlatılmaktadır.¹¹³

Ateş Ağacı adlı romanda mananın keşfedilmesine örnek olarak bir sanatkarın zihnindekilerin ancak ortaya çıkardıkları eser görüldüğünde anlaşılabilceği örneğiyle açıklama getirilmektedir.¹¹⁴ Başka bir benzetme anlaşılması zor konulardan biri olan vahdet-i vücud konusu anlatılırken nar meyvesinin dışı teklik içi çokluk ifade eden meyve olarak tanıtılması suretiyle yapılmaktadır.¹¹⁵ Aynı eserde aşkın anne sütüne benzetilmesi de bu kapsamda değerlendirilebilir.¹¹⁶ Toplumda kötülüklerin neden var olduğuna dair vücut örneği “vücut içinde mikropların olması bir denge açısından ne kadar normal ise toplumda kötülerin olması da böyle düşünülmelidir.” ifadesiyle verilerek konunun daha iyi anlaşılmasına imkân sağlanmaktadır.¹¹⁷

Yaşayan Ölü adlı eserde ateşin demiri eritmesi örneğinden hareketle insan

¹⁰⁷ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 33.

¹⁰⁸ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 112.

¹⁰⁹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 116.

¹¹⁰ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 161.

¹¹¹ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 202.

¹¹² Ayverdi, *Batmayan Gün*, 227.

¹¹³ Ayverdi, *Batmayan Gün*, 89.

¹¹⁴ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 18.

¹¹⁵ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 56.

¹¹⁶ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 74.

¹¹⁷ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 90.

hakkında değerlendirme yapılmaktadır.¹¹⁸ Yine aynı eserde daha önce de ifade edilen yüzme bilen insan ile yüzme bilmeyen insan için denizin ifade ettiği anlam üzerinden aşkın hayatın anlamına verdiği katkı değerlendirilmektedir.¹¹⁹ Ateş Ağacı adlı romanda ise, insanın bildiklerine güvenerek büyülenmesinin yeni öğrenmelere engel olacağı ifade edilerek, eğitimde gurur ve kibrin olmaması gerektiğine “...işte biz de o kadar çok şeyler biliyor ve bu bilgilerimizin kalesi içine o kadar gömülüyoruz ki bu yüzden vicdani dünyayı gözleyecek en küçük bir mazgala bile sahip olamıyoruz” sözleriyle işaret edilmektedir.¹²⁰

Değer eğitiminde bireyden beklenen hususlardan birisi kendi iç disiplinini oluşturması ve ona göre hareket etmesidir. Gazali, ahlaki bu yönde insanın içinde yerleşmiş bir meleke olarak tanımlamaktadır.¹²¹ Ayverdi'nin romanlarında iç disiplinin oluşturulmasına dair değerlendirmelere rastlanmaktadır. Ateş Ağacı adlı romanda geçen “...ben hesabımı tek bir muhasibe veririm; eğer içimin sesi, içimin fetvası beni mesul etmezse başkalarından korkarım.” sözleri bu yönde değerlendirilebilir.¹²² Bu kapsamda İnsan ve Şeytan adlı romanda bir insanın ihtiyarlık sebebiyle kötülük yapmamasının ahlaki olarak bir anlamının olmadığı ifade edilmektedir. İyilik yapan bir insanın bu iyiliğinin sadece eylemlerinde değil kalbinde de olması ve iyiliği kendisine bir erdem edinmesinin gerektiği vurgulanmaktadır.¹²³

Mesihpaşa İmamı adlı eserde yer alan “...öyle ki terbiyeyi, kuru, yavan ve ardi arkası gelmez, nasihatlerden ibaret zanneden bir babanın önünden kalkan çocuk gibi, başının içi bomboş kupkuru, yalnız biraz düşünceli idi...” ifadeleri değer aktarımı yaklaşımlarının bireyde bıraktığı olumsuz etki hakkında fikir vermektedir.¹²⁴ Ayverdi, değerlerin bir sonraki nesil tarafından ne anlama geldiğini “eskilerin kötü dediklerine, fenalığa diye kaçtıklarına, yeniler, kanatlanmış kuşlar gibi atılıyorlardı.” ifadeleriyle ortaya koymaktadır.¹²⁵ Bu ifade, öğrencinin pasif olduğu, doğruluğu önceden kabul edilen değerlerin önceki nesil tarafından sonraki nesle aktarılmasını esas alan değer aktarımı yaklaşımlarının¹²⁶ değer eğitiminde yeterli olamayacağına bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Benzer tespitler örf ve adetler ile ilgili de “bayramlarda eli öpülmedik büyük, kendisine uzanan eli reddeden küçük bulamaz; fıkara hoşlamak, kimsesizleri kollamak, şefkat, sevgi ve müsamaha, sanki uzviyetin insiyaklarıymış gibi kolaylık ve tabilikle yerine getirilir ve bütün bu adetlerin bir şuurları, bu şuurlarının emirlerini yerine getirmek için aza ve imkân aletleri varmış gibi, gelişmeleri kendi kendine, kendiliğinden olurdu.” ifadeleriyle ortaya konulmaktadır.¹²⁷

¹¹⁸ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 60.

¹¹⁹ Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, 79.

¹²⁰ Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 59.

¹²¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî, *İhyâu Ulûmi'd- Dîn*, trc. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir, 2011), 3/4: 166.

¹²² Ayverdi, *Ateş Ağacı*, 89.

¹²³ Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, 97; Ayverdi, iyi bir insanın yetişmesinin temelinde Kur'an'dan alınan referansla İslam ahlakı olduğunu ifade eder. Bk. Sancılı, *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi*, 130-137.

¹²⁴ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 92.

¹²⁵ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 58.

¹²⁶ Değer eğitimi yaklaşımları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Algur, “Değer Eğitimi Yaklaşımları”, 169-194.

¹²⁷ Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 110; Ayverdi'nin romanlarında mahalle geleneği, yardımlaşma geleneği,

Sonuç

Cumhuriyet döneminde yazdığı eserlerle adından çokça söz ettiren yazarlardan birisi de Sâmiha Ayverdi'dir. Bu çalışmada Ayverdi'nin yazmış olduğu altı roman değer eğitimi kapsamında incelenmiştir. Bireyin hayatında iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımında yaptığı tercihlerin belirleyicisi olan değerlerin öğretimi insanın var olduğu her dönem ve konumda söz konusu olmuştur. Değerlerin nasıl öğretileceği ise zaman, mekân ve hayat paradigmalarına göre farklılıklar göstermektedir.

Ayverdi'nin romanları bir yandan edebiyatın en önemli türlerinden birisi olan romanın verdiği akıcılıkla sanatsal bir tat ortaya koyarken, diğer yandan ortak bir tema etrafında okurlarına mesajlar vermeyi hedeflemektedir. Söz konusu eserler birlikte değerlendirildiğinde bu ortak temanın ilahi aşk olduğu görülmektedir. Sevemeyen bir insanın ne kendisi, ne çevresi ne de yaratıcısının farkında olmayacağı belirtilmektedir. Romanlarda insanın en önemli hedefi hayatın manası ve hakikatin takipçisi olmaktır. İnsanın ancak bu şekilde anlamlı bir hayat yaşayacağı ifade edilmektedir.

Romanlarda sevgi, saygı, sadakat, sorumluluk gibi değerler ön plana çıkarılmış, şöhret, gösteriş, şehvet gibi durumlar da yerilerek uzak durulması gerektiğine işaret edilmiştir. Verilmek istenen mesajlar, romanlardaki iyi rolü üstlenen kahramanların dilinden akıcı ve etkileyici bir dil kullanılarak okuyucuya iletilmektedir. Bu durum, değer eğitiminde telkin ve davranış değiştirme gibi aktarım esaslı yaklaşımlarının teorik ve monoton yapısının ötesine geçilerek etkileyici bir dilin oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Romanlarda hep aşk temasının farklı olaylar örüntüsü ve karakterler üzerinden ortaya koyulması zaman zaman okuyucu açısından tekrara düşüldüğü hissi verse de romanların bir handikapı olarak görülen olaya takılıp verilmek istenen mesajı kaçırma ya da göz ardı etme tehlikesinin bertaraf edilmesine katkı sunduğu düşünülebilir. Diğer taraftan bir edebi eserde değerlere dair mesajların verilmesi, değer öğretiminin sadece belli bir kesimin değil, toplumdaki herkesin görevi olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Ayverdi'nin romanları, değer eğitiminde formal eğitimin yanında informal eğitimin de etkili olduğunun iyi bir göstergesidir. Dolayısıyla daha yaşanabilir bir toplum için aileden okula, okuldan iş yerlerine toplumun her kesiminde değer eğitimi bir amaç olarak görülmeli, eldeki her türlü enstrüman kullanılarak sürece katkı sunulmalıdır. Zira ailesinde değer eğitimi almamış birey okul için, okuldan eksiklikle mezun olan birey toplum için sorun oluşturmaktadır. Bu sebeple gerek politikacılar, gerek eğitim camiası, gerek iş dünyası, gerekse sivil toplum, nitelikli insanların yetişmesi için değer eğitimine katkı sunmalıdır.

Kaynakça

Adair, John. *Etkili Motivasyon*. 4. Baskı, Trc. Salih Uyan. Ankara: Babıali Kültür Yayınları, 2013.
Akbaş, Oktay. *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademe Gerçekleşme*

aile gelenekleri, eğitim gelenekleri, eğlence hayatı ile ilgili gelenekler, mimari, ticaret gelenekleri, ramazan bayramı gelenekleri ve hoşgörü geleneği üzerine değerlendirmeler için bk. Pekmezci, Sâmiha *Ayverdi'nin Eserlerinde Gelenek*, 18-162.

- Derecesinin Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2004.
- Akçal, Münire. *Sâmiha Ayverdi'nin Üç Eserinde (Hancı, Yusufçuk, Dile Gelen Taş) Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, 2007.
- Akdeniz, Yasemin. *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde Dinî ve Manevi Unsurlar*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Algur, Hüseyin. "Değer Eğitimi Yaklaşımları". *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi*. Ed. Mustafa Çakmak. Ankara: Pegem Akademi, 2017: 169-194.
- Altaş, Nurullah - Arıcı, İsmail. "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci". *Din Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü - Nurullah Altaş. 3. Baskı. İstanbul: Ensar, 2014: 48-74.
- Ayverdi, Sâmiha. *Ateş Ağacı*. 8. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2016.
- Ayverdi, Sâmiha. *Batmayan Gün*. 9. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2017.
- Ayverdi, Sâmiha. *İnsan ve Şeytan*. 4. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2004.
- Ayverdi, Sâmiha. *Mesihpaşa İmamı*. 3. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2000.
- Ayverdi, Sâmiha. *Son Menzil*. 4. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2014.
- Ayverdi, Sâmiha. *Yaşayan Ölü*. 3. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2001.
- Baş Türker - Akturan Ulun. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. 2. Baskı. Seçkin Yayınları: Ankara: 2008.
- Büyüköztürk, Şener - Çakmak, Ebru Kılıç - Akgün, Özcan Erkan - Karadeniz, Şirin - Demirel, Funda. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 22. Baskı. Pegem Akademi Yayınları: Ankara, 2016.
- Çakmak, Mustafa. *Ahlak, Tanrı ve Yasa*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Demirli, Ekrem. "Vaahdet-i Vücüd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 431-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Elmas, Nazım. "Sanat, Edebiyat ve Değerler Eğitimi". *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi*. Ed. Mustafa Çakmak. Ankara: Pegem Akademi, 2017: 221-243.
- Erden, Münire - Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. Ankara: Arkadaş, 2017.
- Ertürk, Selahattin. *Eğitimde Program Geliştirme*. Ankara: Edge Akademi, 2013.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed et-Tûsî (ö. 505/1111). *İhyâu Ulûmi'd- Din*. Trc. Ahmet Serdaroğlu. İstanbul: Bedir, 2011, 3/4.
- Hoy, Anita Woolfolk. *Eğitim Psikolojisi*. Trc. Duygu Özen. İstanbul: Kaknüs, 2015.
- Ildır, Münevver. *Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Kadın ve Eğitim*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.
- Kaymakcan, Recep - Meydan, Hasan. *Ahlak ve Değerler Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi, 2014.
- Kırzioğlu, Banıççek. *Sâmiha Ayverdi Hayatı, Eserleri*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1990.
- Kirschenbaum, Howard. "From Values Clarification to Character Education: A Personal Journey." *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development* 39/1 (2000): 4-20. <https://doi.org/10.1002/j.2164-490X.2000.tb00088.x>.
- Kupchenko, Ian - Parsons, Jim. "Ways of Teaching Values; An Outline of Six Values Approaches." *Educational Resources Information Center (ERIC) No: 288806*. 1987. 1-23.
- Öztürk, Selime. *Sâmiha Ayverdi Romanlarında Kadın Psikolojisi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Üniv., 2018.
- Pekmezci, Adem. *Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Gelenek*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, 2015.
- Sancılı, Fatih. *Sâmiha Ayverdi'nin Dinî Düşüncesi*. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2013.
- Türk Dil Kurumu (TDK). "Genel Türkçe Sözlük". Erişim: 10 Nisan 2017. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.58eb9b39856516.59725166.
- Uluant, Zeynep. "Ayverdi, Samiha", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-1: 151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.
- Ulusoy, Kadir - Arslan, Ali. "Değerli Bir Kavram Olarak 'Değer ve Değerler Eğitimi.'" *Farklı Yönleriyle Değerler Eğitimi*. Ed. Kadir Turan - Refik Ulusoy. Ankara: Pegem Akademi, 2016: 1-16.
- Ünal, Banu. *Sâmiha Ayverdi Eserlerinde Estetik, Sanat ve Edebiyat Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2014.
- Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. Baskı. Ankara: Seçkin, 2011.

Summary

Values are the standards that are internalized by an individual as a result of his interaction with his environment and which direct his behaviors. Education, as a factor contributing to the acquisition of such definitive standards for human life, also contributes to the individual's growth of personality and helps him realize his responsibilities towards society. It does this by transmitting the cultural heritage to future generations with the aim of contributing to the continuation of society, as well as by awakening and developing his capabilities, and his earning necessary knowledge and skills.

*Those individuals who know, recognize, live and maintain the values of the larger society in which they live are socially acknowledged. Thus, it becomes possible for the individual to become integrated into society, to socialize and acquire a sense of cultural belonging. Arts and literature are two of the most influential means that introduce an individual to the cultural values of his society. Such literary works as inspired by the cultural codes of a given society such as stories, novels, memoirs, etc. play an important role in learning and teaching the values. This article is a case study intended to examine the following novels by Sâmiha Ayverdi, who has produced valuable works in Turkish literature since 1938, by analyzing their contents from the viewpoint of their contribution to the education of values: *Batmayan Gün* (A Day Without Sunset), *Ateş Ağacı* (Tree of the Fire), *Yaşayan Ölü* (The Living Dead), *İnsan ve Şeytan* (Man and Satan), *Son Menzil* (The Last Sojourn) and *Mesihpaşa İmamı* (The Imam of Mesihpaşa).*

This study, taking up a qualitative approach, employs a design of a case study that delves deep into several cases or facts in an attempt to discover what elements Ayverdi's novel includes in terms of values and values education. In order to reach the concepts and relations that are capable of explaining the data acquired from the novels, the method of contents analysis has been employed. With this in mind, the moral and value-related terms occurring in the novels in question are first identified, and then the principles and methods that are followed in directing the values to the readers are explored. Striking passages in the works are quoted and presented verbatim to the readers.

*A comparison of these works from the perspective of their protagonists, story plots, characters and their values, as well as their messages and scenes, shows that they share much in common. Except the *Mesihpaşa İmamı*, the protagonists of all the novels are characters with no economic concerns. A glance at the story plots shows that an emphasis has been laid on meaning and truth through the life paradigms of people. The novels display similarities in terms of the values that are highlighted and the situations criticized. One may also recognize a striking comparison of the human love and the divine love in all of the novels.*

One of the themes in Ayverdi's novels that attracts attention is the meaning attached to life. The works in question tend to explain the meaning of life as the individual's self-knowledge and his mastery of why he exists. One of the themes that receives the biggest emphasis is man's quest for meaning and truth in association with his search for the meaning of life. What is aimed at in this quest is to cease running after physical pleasures and start chasing spiritual ones. Meaning and truth are showed as a goal in this context, suggesting that man who discovers meaning and truth can also grasp the meaning of life. It is suggested in all of the novels that love is the most important element in quest of truth.

*While the novels praise such moral virtues and cultural values as love, respect, responsibility, honesty, mercy, altruism, friendship, self-criticism, aesthetic values, artistic values, humility, loyalty, knowledge, contentedness, they frequently criticize and discourage people away from such vices as self-seeking, vanity and hypocrisy, arrogance, wrath, fury, spitefulness, hatred, jealousy, bribery, theft, lustfulness, lying and backbiting. The novels introduce the value of love more in terms of the parental, filial and marital love. They also speak of the love for God, discussing what love is and why people love. The studied novels do not adopt an especially religious outlook. They, however, deal with such elements as mosque, prayer, and worship as the occasion arises. The *Mesihpaşa İmamı* includes more accounts about religion and education of religion because of its subject. This novel discusses the impact of religion on the individual on the one hand and criticizes the lack of the adequate reflection of religion in the personality of people on the other.*

One may see that a comparison is made between the human and divine love in all of the novels in question. When the human love is under scrutiny, its proximity to lustfulness is emphasized and discarded as short-lived and worthless. On the other hand, the divine love is considered valuable insofar as it designates the world of meaning and the self-discovery and realization of truth by that person who is away from self-interest and lustfulness.

Ayverdi discusses the dichotomy of good versus evil through the protagonists of her novels, suggesting to the reader which one of the two is worth choosing without imposing any of them on the reader. She takes a very frequent recourse to analogies when she does this. These analogies not only embody the abstract ideas, but also increase the vividness and fluency of narration.

Ayverdi's novels not only set forth an artistic zest through the fluency given by their literary genre, but also aim at giving some certain messages to their readers around a common theme. If one considers these works all together, one may recognize that the theme at issue is the divine love. They suggest that someone without love will not be aware of himself, nor his environment, nor his Creator. According to the novels, the most important goal of man is to seek the meaning of life and truth. One can only live a meaningful life in such manner. The studied novels are a good indication of the fact that informal education is as influential as the formal one. Therefore, with a more livable society in mind, education of values should be viewed as the primary goal in every aspect of life from family to school and workplaces, contributing to the process by using every means possible.